

Ewa Data-Bukowska

Piotr Bukowski

Jagiellonska universitetet, Kraków, Polen

Vid översättlighetens gräns. Unga översättare inför ett kultur-språkligt betingat översättningsproblem

1. Inledning

Den polske litteraturvetaren och översättaren Leonard Neuger erkänner i sina essäer om svensk poesi att han ofta känner sig maktlös inför en kultur-språklig barriär som hindrar honom från att i sina översättningar nå fram till den polska mottagaren. Hur, frågar Neuger, går det, att översätta det svenska ordet *skärgården*, som är så övervuxet med kulturella konnotationer, till polska? Hur kan man klara av de problem som t.ex. den svenska genuskategorin vållar i översättningar till polska? (Neuger 1997.)

Översättningsteoretiker brukar förknippa sådana svårigheter med *oöversättlighet*, men de tvistar om detta fenomenets ursprung, omfattning och följder (jfr Balcerzan 1998: 57–71). Utifrån översättarens perspektiv står mötet med oöversättligheten i samband med att man iakttar skillnader mellan käll- och målkulturen och mellan språkssystemen som dessa kulturer har utvecklat. Och trots att översättningsvetarna har sammanställt en lång lista över översättningstekniker, som skulle hjälpa översättaren att överskrida oöversättlighetens barriär (se t.ex. Hejwowski 2004: 71–104), är det i själva verket så att han/hon i sin kamp med de kultur-språkliga skillnaderna oftast är hänvisad till sig själv.

När översättaren antar utmaningen från det främmande sätts han/hon på prov. Utrustad med sina kunskaper och erfarenheter antar han/hon rollen av en förmedlare mellan författaren och den virtuella läsaren, mellan källspråkets konventionella konceptualiseringar och målspråkets konventionella konceptualiseringar. Tack vare detta slags prov kan de erfarna översättarna visa att de duger. De kan demonstrera sin konst, sin uppfinningsförmåga och konsekvens. Detta prov får också en särskild betydelse för unga oerfarna översättare eftersom det är då de tvingas till att bestämma sina förhandlingsstrategier och sina värdesystem när det gäller översättningen. I denna artikel riktar vi vår uppmärksamhet just på den här gruppen av översättare.

2. Syfte, material och teoretiska utgångspunkter

Målet med föreliggande artikel är att diskutera olika sätt på vilka oerfarna översättare försöker klara av kultur-språkliga skillnader, som försvårar översättningen av en svensk text till polska. Utgångspunkten för vår diskussion är en översättningskritisk analys av olika översättningsförslag till polska av det sammansatta begrepp som det svenska ordet *fika* täcker.

Diskussionen bygger på ett språkmaterial som utgörs av 32 översättningar till polska av Bodil Malmstens novell "Efter konferensen" (förkortas i texten med M). Dessa översättningar har deltagit i en pristävling för unga, oerfarna översättare som Institutionen för svenska språket och litteraturen i Kraków organiserade i samarbete med Sveriges ambassad under läsåret 2006/2007.

Språkmaterialen som vi presenterar analyseras utifrån den kognitiva semantikens perspektiv (Langacker 1987, 1991) där betydelsen förstås som en konceptualisering av en situation i en given kontext. Enligt den av kognitivismen inspirerade översättningsforskningen äger alla försök att finna ekvivalens mellan källtexten och måltexten rum på konceptualiseringens nivå (Tabakowska 1993). En detaljerad analys av de diskuterade exemplen gäller då det som Langacker (1987: 110) kallar *imagery*, dvs. de konceptuella bildernas skapande med hjälp av konventionella språkliga medel eller som han själv uttrycker det "our amazing mental ability to structure or construe a conceived situation in many alternate ways" (Langacker 1988: 63).

En viktig aspekt av de språkliga bildernas skapande är relationen mellan *profil* och *bas*. *Basen* utgörs av de domäner av människans kunskap om världen som tjänar till att bestämma enhetens (ordets, konstruktionens) konceptuella innebörd. *Profilen* är däremot den delstruktur av basen som tydligast framhävs (Langacker 1987: 118–119). Inom samma konceptuella bas kan alltså olika delstrukturer profileras, vilket leder till att olika (men besläktade) mentala bilder av en och samma situation uppstår. Som Tabakowska (1998: 176) påpekar är det just ekvivalensen på profileringsnivå som är en nödvändig förutsättning för en bra översättning.

Vid en kognitiv analys av en språkenhets konceptuella innebörd uppstår också frågan: Till vilken grad kan helhetens betydelse härledas ur delarnas betydelse. Ur den kognitiva semantikens perspektiv är helhetens betydelse *aldrig* lika med summan av delbetydelseerna. Man kan dock utgå ifrån att enstaka komponenter spelar en viss roll i bestämningen av betydelsen hos nyskapade språkliga uttryck (Taylor 2007: 116f). I vår översättningsanalys observerar vi därför vilka aspekter (delar) av helhetsbetydelsen (dvs. den komplexa svenska konceptualiseringen) som har aktualiserats och bevarats i den bild som uppstått i måltexten. Detta ska hjälpa oss att synliggöra i vilken grad översättaren har lyckats att förmedla det omtalade begreppets kulturspecifika innehåll för den polska läsaren.

3. Att fika på svenska

Den enkla formen som det svenska ordet *fika* kännetecknas av tyder på att detta ord representerar ett begrepp som är starkt förankrat i det svenska begreppssystemet och även kan betraktas som "an ECONOMICALLY motivated index of familiarity" (Haiman 1983: 802). Det är här nämligen fråga om "en av de mest svenska vardagsritualerna", som en av de unga översättarna har uttryckt det i en fotnot till sin översättning (5).

Begreppet som detta ord täcker är mycket komplext och konstitueras av en hel rad egenskaper.¹ 'Att fika' innebär att dricka kaffe med eventuella tilltugg. Det prototypiska kaffet kan emellertid ersättas med en annan dryck t.ex. te eller saft (NSSO: 295). Att fika förknippas också med den oskrivna lagen att man vid fasta tider gör kaffepauser, ofta några gånger om dagen. Ett sådant fikande inför en begärd rytm i alla svenska institutioners verksamhet. Det är en viktig faktor i den svenska vardagen som integrerar en grupp människor och även kan sägas bestämma en grupptillhörighet.

Det är mycket svårt, om inte omöjligt, att utförligt beskriva hur den svenska ritualen 'att fika' ser ut och vilka konnotationer detta ord framkallar hos svenskarna. De enstaka språkbrukarnas föreställningar om fikandet kan skilja sig från varandra i fråga om detaljer. Varje språkenhet (ord) måste ändå alltid relateras till sitt sammanhang. Detta innebär att bestämningen av dess konceptuella innebörd måste ske inom ramen för den kontext som framställs i den specifika texten. I Bodil Malmstens novell utgörs denna kontext av arbetsmiljön på ett försäljningsföretag. Därför ska omfånget av begreppet 'fika' begränsas till en föreställning om en institutionaliserad kaffepaus som är ett slags informellt mötesforum på ett företag i Sverige.

Ordet *fika* förekommer i originaltexten fyra gånger och ingår i en konceptuell kedja, vilket visas i exemplet (1) nedan.

(1)

Att **fika** bra det är viktigt.

Det är deras kriterium när de nyrekryterar – **fika** han bra?

Att **fika** och luncha, det räcker långt. Hela vägen till pensionsavtalet [...]. (M: 142)

Fika, luncha, flina [...]. (M: 146)

4. Att fika på ett riktigt sätt på polska

Det att man dricker kaffe (eller te) på jobbet, eller tillsammans med andra människor m.m. väcker helt annorlunda associationer ur det polska perspektivet. Handlingens konceptuella bas är alltså annorlunda än den bas som tillkallas i svenskan. Å ena sidan förknippas denna handling med någon (ofta en tjänsteman eller kontorist) som dricker kaffe (eller te) medan han/hon jobbar, vilket hos en del språkbrukare leder tankarna till

¹ En populär framställning av uppkomsten och innebörden hos ordet *fika* finns i internetencyklopedin Wikipedia (Citerat 27.02.2008: <http://sv.wikipedia.org/wiki/Fika>).

ohövlighet mot kunder. Pauser är alltså ingen fast del av de polska företagens liv. Å andra sidan innebär det att man dricker kaffe tillsammans en slags förtrolighet. I Polen går man ut för att dricka kaffe (eller te) och tala med varandra. Denna föreställning är djupt rotad i den polska kulturkretsen.

Det kan knappast vara en tillfällighet att det inte finns två identiska översättningar av exemplet (1) ovan till polska i det samlade språkmaterialet. Redan vid första påseendet märker man att två så pass olika begreppssystem här möts i översättningen. Det är inte heller överraskande att majoriteten av de samlade polska översättningsförslagen av ordet *fika* utgörs av transparenta sammansatta verbala konstruktioner. Det som är okänt inom en kulturkrets kräver, som Haiman (1983: 802) uttrycker det, "special clarity". Dessutom "the more unpredictable a piece of information is, the more coding it requires".

Materialet innehåller 42 olika översättningsförslag för ordet *fika*. Låt oss nu i detalj diskutera hur översättarna har konstruerat det konceptuella materialet i sina översättningar och på vilket sätt de har försökt att förmedla det svenska begreppet för den polska mottagaren.

Några konstruktioner i materialet profilerar sådana aspekter av situationen som inte förekommer i den svenska konceptuella bilden. I exemplet (2) nedan betonas informationen att det är önskvärt att dricka en bestämd sorts kaffe, den som betraktas som god: *pić dobrą kawę* 'att dricka gott kaffe', *czy pije dobrą kawę* 'om han dricker gott kaffe'.

(2)

Pić dobrą kawę, to jest ważne. (32)

To ich kryterium, kiedy werbuja nowych – czy **pije dobrą kawę**? (10)

Däremot dominerar handlingen *sączyć kawę* 'att smutta (läppja) på kaffet' (*sączenie kawy* 'kaffeläppjande') hela konceptualiseringen i exemplet (3) nedan. Inte heller denna bild bär spår av det svenska originalet.

(3)

Sączenie kawy, o to co się liczy.

Dla nich kryterium przy rekrutacji nowych pracowników stanowi to czy ktoś potrafi **sączyć kawę**.

Sączenie kawy i przeżuwanie lunchu, [...]. (20)

Många konceptuella bilder som skapats i översättningarna är för schematiska ur den polska mottagarens perspektiv. Detta innebär att de innehåller för lite information (för få detaljer) för att kunna tolkas i det bestämda sammanhanget. Langacker (1987: 91) karakteriserar schematiska konceptualiseringar som "coarse-grained" till skillnad från sådana som gestaltar situationen "in precise, fine-grained detail".

(4)

Dobrze pić kawę, to jest ważne.

To jest ich kryterium, gdy prowadzą nową rekrutację – czy **dobrze pije kawę**? (7)

Den polska frasen *dobrze pić kawę* i exemplet (4) betyder i en bokstavlig/ordagrann översättning till svenska 'att dricka kaffe på ett riktigt sätt' och tycks vara fullständigt korrekt vid första ögonkastet. Vid närmare påseende är den ändå för sparsam i fråga om de detaljer som anges. Även om den polska läsaren mobiliserar en hel del av sina encyklopediska kunskaper för att tolka budskapet kan han/hon inte förknippa det språkliga uttrycket med någon konkret handling. 'På ett riktigt sätt' framkallar alltså inga associationer som förknippas med den beskrivna handlingen.

Lite överraskande i fråga om den profilerade informationen är de exempel i vilka själva förmågan att dricka kaffe – *umie pić kawę* 'han kan dricka kaffe' – framhävs. Exemplet (5) nedan visar en sådan situation:

(5)

Umieć pić kawę, to jest ważne.

To jest ich kryterium gdy rekrutują nowych – **umie pić kawę?**

Kawy i lunch, to starczy na długo [...]. (15)

De språkliga medlen som valts här har orsakat märkbara konsekvenser för det förmedlade innehållet. För dem som rekryterar är det viktigt att man *kan* dricka kaffe, liksom t.ex. att man kan köra bil eller tala främmande språk.

Eftersom vissa för en kulturkrets typiska sätt att tolka verkligheten alltid antyds via språket hittar man i materialet exempel som är ett försök att anpassa "den svenska ritua-len" till de föreställningar som förknippas med kaffedrickandet i Polen. Detta kallas av Anusiewicz (1995: 51) "oswajanie przez język" 'företeelsens tämjande via språket'.

I exemplet (6) nedan leder frasen *chodzić na kawę* 'bruka gå ut för att dricka kaffe' våra tankar till den polska föreställningen om förtrolighet och sällskapsliv. Som vi redan har nämnt går man i Polen ut för att dricka kaffe. Den språkliga bilden har dessutom kompletterats med informationen att handlingen upprepas. Samma föreställning väcks tack vare frasen *spotykać się nieustannie i pić kawę* 'att träffas hela tiden och dricka kaffe' i (7).

(6)

Chodzić na kawę, to jest ważne.

Takie mają kryteria, kiedy szukają nowych pracowników – czy **chodzi na kawę?**

Chodzić na kawę i na lunch, [...].

Chodzić na kawę, na lunch, [...]. (13)

(7)

Spotykać się nieustannie i pić kawę, to jest istotne. (21)

De ovannämnda dragen förstärks då det neutrala ordet *kawa* 'kaffe' ersätts med ett för polskan typiskt diminutivum *kawka* i *chodzić na kawki* 'bruka gå ut för att dricka kaffe'. PL.DIMINUTIVUM' som ytterligare inför en lite ironisk ton i yttrandet, se exemplet (8) nedan.

(8)

Chodzić na kawki, lancze [...]. (31)

Genom konstruktionen *popijać kawę* 'att dricka kaffe långsamt under en längre tid' i exemplet (9) nedan åberopas en föreställning om att man för det mesta dricker kaffe under arbetstiden i Polen.

(9)

Grzecznie popijać kawę, to jest ważne. To jest ich kryterium rekrutacji – czy on **grzecznie popija kawę?** (22)

Tack vare adverbet *grzecznie* 'lydigt', som tyvärr är en fri översättning av det svenska ordet *bra*, framhävs dessutom sådana drag som ödmjukhet och lydighet. Dessa tycks uppskattas av arbetsgivarna i Polen men associeras inte med det svenska fikandet.

Föreställningen om att man dricker kaffe under arbetstiden försvagas i exemplet (10) nedan – *dobrze jest pić kawę* 'det är bra att dricka kaffe'. Däremot markeras tydligare en information om gruppanpassning och gruppstillhörighet, som är en viktig aspekt av det svenska begreppet. Det är alltså bra att dricka kaffe eftersom de andra också gör detta.

(10)

Dobrze jest pić kawę, to jest ważne [...].**Picie kawy i chodzenie na lunch wystarcza na długo [...].****Pić kawę, jeść lunch [...]. (10)****Pić kawkę, jeść lanczyk [...]. (8)**

Samma innebörd antyds också i de ovannämnda konstruktionerna *Picie kawy* 'kaffedrickande' och *Pić kawę* 'att dricka kaffe' som ofta förekommer i de samlade språkexemplen. Det diminutiva ordet *kawka* i uttrycket *pić kawkę* 'att dricka kaffeSG.DIMINUTIVUM' inför också här en lite ironisk ton i yttrandet.

Konceptualiseringen (11) nedan är tydligt besläktad med (10). Den konceptuella bilden berikas ändå här. Tack vare frasen *pijać kawę* 'bruka dricka kaffe' har översättaren sammansmält två sorters information: den schematiska handlingen 'att dricka kaffe' (som i [10]), och den iterativa aktionsarten som verbet *pijać* uttrycker. I dessa avseenden uppvisar den polska konceptualiseringen likheter med bilden i originalet. Den distansskapande ironiska effekten uppstår i *pija kawkę* 'om han brukar dricka kaffeSG.DIMINUTIVUM'.

(11)

Pijać kawę, jadać lunche, to starczy na długo [...].**Kawka, lunchyk, uśmiech [...]. (24)**To jest ich głównym kryterium podczas rekrutacji nowych pracowników – czy on **pija kawkę?** (8)

Tre ytterliggare konceptualiseringar som har gestaltats för att bekantgöra de polska läsarna med den svenska vardagsritualen visas i exemplet (12). Här har översättaren berikat

bilden med några detaljer som hänger samman med att man gärna samtalar med varandra medan man dricker kaffe. Bilderna har konstruerats med hjälp av fraserna: *być dobrym w gadaniu przy kawie* 'att vara bra på att snacka medan man dricker kaffe', *paplać przy kawie* 'att pladdra medan man dricker kaffe' och *lubi rozmawiać przy kawie* 'han tycker om att samtala medan han dricker kaffe/vid kaffet'.

(12)

Być dobrym w gadaniu przy kawie. To jest ważne.

To ich kryterium podczas rekrutacji – czy będzie **dobry w gadaniu przy kawie**?

Picie kawy i chodzenie na lunch wystarcza na długo [...].

Paplać przy kawie, chodzić na lunch [...]. (27)

Takie mają kryteria, kiedy przyjmują nowych pracowników – czy **lubi rozmawiać przy kawie**? (6)

Fastän konceptualiseringarna i (12) inte täcker hela den konceptuella innebörden som framkallas av ordet *fika* framhäver de en aspekt av det svenska fikandet som inte är obetydlig. Denna aspekt kan också förstås inom den polska kulturkretsen men den tolkas mot en annorlunda bakgrund eftersom kaffepauser, som vi redan har påpekat, inte är institutionaliserade på de polska företagen. På detta sätt kan en slags konceptuell sammansmältning av erfarenheter från två kulturkretsar sägas uppstå. Å ena sidan samtalar man medan man dricker kaffe (som i Sverige) men å andra sidan äger denna handling rum medan man jobbar (som i Polen).

I exemplen (13) och (14) visas konceptualiseringar som kan sägas vara besläktade med bilderna i (12). 'Att vara bra på att snacka medan man dricker kaffe' associeras t.ex. med att man är sällskaplig – *być towarzyskim w trakcie przerw na kawę* 'att vara sällskaplig under kaffepauser' (13). Dessutom är det kul att tillbringa tiden med en sådan person – *fajnie będzie się z nim spędzać przerwy na kawę* 'det blir kul att tillbringa kaffepauser med honom' (14). Men här profilerar man en ytterligare aspekt av den svenska ritualen som förefaller främmande ur det polska perspektivet dvs. *przerwy na kawę* 'kaffepauser'.

Kaffepauserna framställs som en väsentlig del av det sociala livet. Det är viktigt 'att ta en kaffepaus' *zrobić przerwę na kawę* (14) och 'att det är kul under en kaffepaus' *żeby fajnie spędzało się czas podczas przerwy na kawę* – (15). Dessutom betonas det att man ska kunna 'uppföra sig på ett lämpligt sätt under en kaffepaus' *umiejętne zachowanie się w czasie przerwy na kawę* – (16). Också i det avseendet uppvisar konceptualiseringarna (13), (14), (15) och (16) likheter med den konceptuella innebörden i originalet:

(13)

I być towarzyskim w trakcie przerw na kawę. (2)

(14)

Zrobić przerwę na kawę [...]. (1)

(15)

Żeby się fajnie spędzało czas podczas przerwy na kawę, to jest ważne.

To jest ich kryterium podczas rekrutacji – czy fajnie będzie się z nim spędzać przerwę na kawę?

Przerwy na kawę, na lunch, [...]. (9)

(16)

Umiejętne zachowanie się w czasie przerwy na kawę, to jest istotne. (19)

I samband med exemplet (13) måste en sak betonas. Denna konceptualisering framhäver två informationer som sammanvävs, dvs. 'kaffepauser' och 'att vara sällskaplig'. Analysen av det samlade språkmaterialet visar att reduceringen av bilden uteslutande till den andra informationen resulterar i en underspecificerad (schematisk) översättningsvariant. Detta visas i (17):

(17)

Być towarzyskim – to się liczy.

To jest ich kryterium przy rekrutacji – **czy jesteś towarzyski**. (1)

Umieć dopasować się do towarzystwa, to się liczy.

[...] – czy **pasuje do towarzystwa**? (30)

Konstruktionerna *być towarzyskim* 'att vara sällskaplig' eller *umieć dopasować się do towarzystwa* 'att kunna anpassa sig till sällskapet' profilerar så allmän information att det är tveksamt om dessa bilder kan räknas till sådana som förmedlar det svenska begreppets egenskaper i den omtalade kontexten. Även om man antar att de gör det så sker detta i en minimal utsträckning.

Däremot visas de exempel som för den polska bilden närmare det svenska originalet i (18), (19) och även (20):

(18)

Pielęgnowanie zwyczaju picia kawy o odpowiednich porach – to jest ważne. (11)

(19)

To jest ich kryterium przy rekrutacji – czy on **dobrze kultywuje tradycję picia kawy**? (18)

(20)

I często pić razem kawę, to też jest ważne. (6)

Det som de unga översättarna betonar här är: *pielęgnowanie zwyczaju picia kawy o odpowiednich porach* 'att vårda/sköta seden att dricka kaffe vid bestämda tider' (18), *dobrze kultywuje tradycję picia kawy* 'att han vårdar/sköter traditionen att dricka kaffe' (19) och *często pić razem kawę* 'att ofta dricka kaffe tillsammans' (20). Alla dessa konceptualiseringar (även den mest schematiska i [20]) ger en bild av något som ur det polska perspek-

tivet förefaller främmande. Denna aspekt förstärks också genom substantiven *tradycja* 'tradition' och *zwyczaj* 'sed' som automatiskt associeras med kulturskillnaden.

En mycket intressant lösning finns i exemplet (21):

(21)

Jeść lunch i "kawkować", to na dłuższą metę wystarcza [...].

"Kawkować", jeść lunch, [...]. (16)

Kawkować, lunchować, szczyrzyć zęby [...]. (22)

Konceptualiseringen gestaltas här med hjälp av en nybildning (neologism) *kawkować*, som i de två första meningarna dessutom sätts i citationstecken, vilket väcker läsarens uppmärksamhet. Detta tyder på att det nybildade ordet är en signal för den polska mottagaren att det inte finns ett färdigt (konventionellt bestämt) begrepp som kan tillkallas här. Han/hon ska därför försöka leva sig in i situationen och med hjälp av den nya formen skapa en ny föreställning. En särskilt viktig roll spelar kontexten här.

Handlingen 'att man dricker kaffe' fungerar som bakgrund till konceptualiseringen i (21). Dessutom inför ordet *kawkować* drag av upprepning och ritualiserande i den konceptuella bilden. Resultatet är att en ny konceptuell innebörd uppstår. Den kan beskrivas som: 'det är en handling som hänger samman med att man dricker kaffe, upprepas och även kan betraktas som ritualiserad men samtidigt är det något annorlunda än det du vanligen associerar med kaffedrickandet inom den polska kulturkretsen'.

Bland de samlade översättningsförslagen ska två nominaliseringar också nämnas. Dessa har tillkallats inom en bredare kontext i exemplen (5) och (11) ovan och återupptas i (22) nedan.

(22)

Kawy i lunche, to starczy na długo [...]. (15)

Kawka, lunchyk, uśmiech [...]. (24)

Genom att använda sig av en nominal fras, t.ex. *kawy* 'kaffeer' eller *kawka* 'kaffetSG. DIMINUTIVUM', övergår översättaren till en abstrakt (högre) konceptualiseringsnivå och låter handlingen 'att dricka kaffe' finnas i basen. Den komplexa situationen konstrueras här som ett ting² som har suddiga gränser. Detta orsakar att den polska mottagaren får en känsla av att situationen som hänger samman med kaffedrickandet består av en uppställning av drag (handlingar) som på ett konceptuellt relevant sätt är relaterade till varandra. Men å andra sidan kan han/hon inte i detalj säga vilka drag (handlingar) det är fråga om. Den polska läsaren har alltså en större frihet i att "fylla" det språkliga uttrycket med den abstrakta innebörden. Den plurala formen *kawy* 'flera kaffe' inför dessutom en föreställning om situationens upprepning i bilden.

² Enligt Langacker (1987: 214) "A nominal predication profiles a thing, i.e. a region in some domain, where a region is characterized abstractly as a set of interconnected entities".

5. Att skapa en helhetsbild

Tack vare det samlade språkmaterialet får man också ganska snabbt en bra överblick över de konceptualiseringstekniker som de unga översättarna har använt sig av för att göra den polska läsaren förtrogen med den svenska ritualen.

En del översättare har bara valt några egenskaper av det sammansatta svenska begreppet och konsekvent genomfört dessa (eller den) i hela texten. I sådana fall gestaltas den konceptuella bilden ofta med hjälp av en längre detaljrik beskrivning. Tack vare konstruktionen *być towarzyskim w trakcie przerw na kawę* 'att vara sällskaplig under kaffepauser' framhävs i exemplet (23) nedan inte bara informationen om regelbundna kaffepauser utan också förväntningen om att man bör vara sällskaplig under dessa. Dessa drag realiseras i hela textfragmentet:

(23)

I być towarzyskim w trakcie przerw na kawę [...]. Główne pytanie przy rekrutacji – czy ktoś będzie towarzyski. **Bądź towarzyski w czasie lunchu i przerw na kawę**, a daleko zajdziesz. Aż do emerytury [...].

Być towarzyskim w czasie lunchu i przerw na kawę, szczerzyć zęby w fałszywym uśmiechu [...]. (2)

I de flesta fall har bilden ändå berikats successivt under textens lopp. De detaljer som finns i konceptualiseringens bas i svenskan har en efter en satts i profil i polskan. I exemplet (24) nedan inför man först informationen att man ofta dricker kaffe tillsammans i en grupp *często pić razem kawę*. Därefter får man ytterligare information dvs. att man ska tycka om att samtala medan man dricker kaffe *lubi rozmawiać przy kawie*. *Pić razem kawę* 'att dricka kaffe tillsammans' upprepas två gånger i slutet av exemplet:

(24)

I często pić razem kawę, to też jest ważne.

Takie mają kryteria, kiedy przyjmują nowych pracowników – czy **lubi rozmawiać przy kawie?**

Pić razem kawę i jeść lunch, to w zupełności im wystarcza [...].

Pić razem kawę, jeść lunch [...]. (6)

Bilden kan göras ännu rikare i fråga om detaljer vilket exemplet (25) illustrerar:

(25)

Umiejętne zachowanie się w czasie przerwy na kawę, to jest istotne.

To jest ich kryterium przy przyjmowaniu nowych pracowników – czy **pije się z nim dobrze kawę?**

Picie kawy i jedzenie wspólnego lunchu, to wystarczy na długo [...].

Kawa, lancz, uśmiech [...]. (19)

Den nominala konstruktionen *umiejętne zachowanie się w czasie przerwy na kawę* 'ett riktigt sätt att uppföra sig under en kaffepaus' åtföljs av en mera specificerad handling 'om det är kul att dricka kaffe med honom' *czy pije się z nim dobrze kawę* och å andra sidan av två abstrakta till sin innebörd nominaliseringar *picie kawy* 'kaffedrickande' och *kawa* 'kaffe'. Resultatet blir en komplex bild av den svenska ritualen.

Man måste ändå påpeka att inte alla förbindelser av *fikas* konceptualiseringar i texten kan betraktas som sådana som överensstämmer med den svenska konceptuella bilden. En sådan kombination visas i exemplet (26) nedan, i vilket egenskaperna *umieć pić kawę* 'att kunna dricka kaffe' och *chodźć na kawę* 'gå ut för att dricka kaffe' sammanställs (se också kommentaren till exemplen [5] och [6] ovan). Även om översättaren har framhåvt många detaljer i sin konceptuella bild överensstämmer denna bild inte med originalet.

(26)

Umieć pić kawę, to jest ważne.

To jest ich kryterium gdy rekrutują nowych – **umie pić kawę?**

Kawy i lunche, to starczy na długo [...].

Chodźć na kawę, na lunche, [...]. (15)

I exemplet (27) nedan visas en ytterligare konceptualiseringsteknik. Genom att man i början av översättningen inför en längre detaljerad beskrivning av hela situationen skapar man en grund för att kunna använda sig av mera schematiska konceptuella bilder i fortsättningen. På så sätt uppstår en slags anaforisk konceptuell kedja i texten.

(27)

Pielegnowanie zwyczaju picia kawy o odpowiednich porach – to jest ważne.

To ich główne kryterium przy rekrutacji pracowników [...].

Umiejętność picia kawy i jedzenia lunchu – ta sztuka wystarcza na długo [...].

Picie kawy, jedzenie lunchu [...]. (11)

Frasen *umiejętność picia kawy* 'förmågan att dricka kaffe', som profilerar en lika schematisk information som den information som framhävs i exemplet (5), fungerar i (27) bättre eftersom den tolkas mot den bakgrund som har konstruerats med hjälp av den föregående frasen *pielegnowanie zwyczaju picia kawy o odpowiednich porach* 'att vårda seden att dricka kaffe vid bestämda tidpunkter' som är rik på detaljer. Denna beskrivning av hela den främmande situationen utgör en slags referensram för det schematiska uttrycket. Samma regel gäller tolkningen av alla nominaliseringar, t.ex. *picie kawy* 'kaffedrickande' i (27).

Den sista tekniken för att införa det främmande svenska begreppet i den polska kulturskretsen presenteras i exemplet (28) nedan. Den har endast använts av en översättare.

(28)

Ważne by **pijać kawę w odpowiedni sposób**.*

*[**fotnot:** szw. czasownikowi "att fika" najbliżej polskiemu "picie kawy". Powyższe tłumaczenie nie oddaje jednak w pełni szeregu niuansów kulturowych, charakterystycznych dla owego najbardziej szwedzkiego z rytuałów codzienności. Gdzie,

z kim i z jakimi zakąskami pija się kawę może mówić o przynależności do konkretnej grupy społecznej. Podobnie z jedzeniem lunchu podczas specjalnie do tego przeznaczonej przerwy w pracy] [...]. (5)

I detta fall skapas den konceptuella bilden med hjälp av en längre beskrivning som kommer i en fotnot till frasen *pijać kawę w odpowiedni sposób* 'bruka dricka kaffe på rätt sätt'. Antalet detaljer som kan nämnas här är potentiellt obegränsat. På så sätt får den iterativa schematiska frasen en rikare betydelse.

6. Sammanfattning

De 32 icke-professionella översättarna hade antagit utmaningen från det främmande och sattes flera gånger på prov medan de översatte Bodil Malmstens novell till polska. Bestod de provet som det kultur-präglade svenska begreppet *fika* vållade? Kan vi bedöma deras arbete? Enligt vilka kriterier ska isåfall en sådan bedömning ske?

Varje översättning som vi har presenterat är en individuell föreställning som en översättare-konceptualisatör har gestaltat genom att välja bland olika konventionella språkmedel som är tillgängliga i polskan. På detta sätt har han/hon också framhåvt, schatterat, dämpat och även förändrat vissa drag av den svenska konceptuella bilden. Eftersom en översättare kan närma sig den konceptuella innebörden i källtexten bara till en viss grad, vilket vi hoppas att vi har åskådliggjort i vår ganska skissartade beskrivning, måste ekvivalensen betraktas som en företeelse som kan graderas, såväl i fråga om de enstaka detaljerna som i fråga om hela översättningen. Detta antagande utgör grunden för vår bedömning av enstaka översättningar-konceptualiseringar.

Översättningarna i det samlade språkmaterialet kan sägas placeras på olika ställen längs en ekvivalensskala utsträckt från sådana konstruktioner som inte bevarar några drag av källtextens konceptuella innebörd till de konceptualiseringar som fullständigt täcker den svenska bilden (även om det sistnämnda aldrig blir möjligt här). I den analys som vi har gjort förekommer tre kategorier av konceptualiseringar som delvis överlappar varandra men som ändå tycks realisera olika grader av den konceptuella ekvivalensen.

Inom den första kategorin placeras de konceptuella bilderna som har skapats i exemplen (2), (3), (4) och (5). Även om dessa konceptualiseringar innehåller informationen om kaffedrickande framhäver de sådana aspekter av denna handling som det svenska begreppet inte innehåller. Därför ska de betraktas som icke ekvivalenta och därmed misslyckade. Detsamma gäller för den kategori av översättningar som byggs kring de polska föreställningarna om kaffedrickande, dvs. exemplen (6), (7), (8) och (9). Inte heller dessa bilder närmar sig det svenska originalet på den konceptuella nivån, även om de är förståeliga inom den polska kulturkretsen. Men i detta fall kan användningen av den översättningsstrategi som går under benämningen *domestication* (t.ex. Venuti 1995) eventuellt övervägas, diskuteras och försvaras. Däremot kan konceptualiseringarna (10), (11), (12) och även (21) och (22) betraktas som en länk mellan det svenska och det pols-

ka. Även om de egenskaper som framhävs i dem är få och schematiska förmedlar dessa bilder någonting av det svenska fikandet för den polska läsaren. Hit kan konceptualiseringarna i (17) eventuellt också räknas som ett exempel på hur översättaren uppnått en minimal ekvivalensgrad. Till den sista kategorin som placeras högst på ekvivalensskalan hör exemplen (13), (14), (15), (16), (18), (19) och (20)³, vilka framhäver olika aspekter av den svenska ritualen. Även om dessa bilder inte täcker hela den svenska konceptuella innebörden måste de betraktas som ekvivalenta. Bland dessa förefaller (20) ändå mindre ekvivalent än t.ex. (13).

Ett viktigt kriterium i bedömningen av den enstaka konceptualiseringen är också hur den fungerar i relation till andra element i den konceptuella kedjan som finns i källtexten och som vi har presenterat i exemplet (1). I exemplen (23), (24), (25) och (27) har vi visat några lösningar som enligt vårt ekvivalenskriterium förefaller mera lyckade än t.ex. (26). En lösning i vilken en fotnot används – som t.ex. i (28) – kan däremot accepteras om fotnoten innehåller en balanserad beskrivning av fikandets förankring i den svenska verklighetens nyanser.

LITTERATUR

- Anusiewicz, Janusz (1995). *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wrocław: Wydawnictwo UW.
- Balcerzan, Edward (1998). Czym jest nieprzekładalność – faktem praktyki translatorskiej czy zmyśleniem krytyków? I: *Przekład artystyczny a współczesne teorie translatologiczne*, 57–71. Red. Piotr Fast. Katowice: "Śląsk".
- Haiman, John (1983). Iconic and Economic Motivation. *Language* 59: 4, 781–819.
- Hejwowski, Krzysztof (2004). *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa: PWN.
- Langacker, Ronald W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. (1988). A View of Linguistic Semantics. I: *Topics in Cognitive Linguistics*, 49–90. Ed. Brygida Rudzka-Ostyn. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Langacker, Ronald W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. II: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- M = Malmsten, Bodil (1998). Efter konferensen. I: förf:s *Undergångarens sånger*, 141–151. Stockholm: Bonnier.
- Neuger, Leonard (1997). *Z perspektywy tłumacza. Studia o poezji szwedzkiej*. Kraków: Oficyna Literacka.
- NSSO (1995) = *Norstedts stora svenska ordbok*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts.
- Tabakowska, Elżbieta (1993). *Cognitive Linguistics and Poetics of Translation*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Tabakowska, Elżbieta (1998). Profilowanie w języku i w tekście – perspektywa językoznawcy, tłumacza i poety. I: *Profilowanie w języku i w tekście*, 167–184. Red. Jerzy Bartmiński & Ryszard Tokarski. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Taylor, John R. (2007). *Gramatyka kognitywna (Cognitive Grammar)*, översättning av Magdalena Buchta & Łukasz Wiraszka. Kraków: Universitas.
- Venuti, Lawrence (1995). *The Translator's Invisibility*. London/New York: Routledge.

³ Jämför detta exempel med konceptualiseringen i (24).